

СИСТЕМА СВІТОГЛЯДНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ТА ІДЕОЛОГІЧНИХ УЯВЛЕНЬ СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІВ І ПРОБЛЕМИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ

У статті аналізуються основні фактори, що впливають на процес формування системи світоглядних орієнтацій та ідеологічних уявлень сучасних педагогів, а також пропонуються можливі напрями вирішення цієї проблеми в системі післядипломної педагогічної освіти.

Ключові слова: *світоглядні орієнтації, ідеологічні уявлення, інтеграційні процеси, глобалізація, постіндустріальна цивілізація, соціалізація, національна самосвідомість.*

В статье рассматриваются основные факторы, оказывающие влияние на процесс формирования системы мировоззренческих ориентаций и идеологических представлений современных педагогов, а также предлагаются возможные направления решения этой проблемы в системе последипломного педагогического образования.

Ключевые слова: *мировоззренческие ориентации, идеологические представления, интеграционные процессы, глобализация, постиндустриальная цивилизация, социализация, национальное самосознание.*

In the article, there are analyzed the main factors affecting the process of formation of outlook orientations and ideological concepts of modern educators. Possible ways of solving the problem in the post-graduate teacher education system are suggested.

Key words: *outlook orientations, ideological concepts, integration processes, globalization, postindustrial civilization, national self-consciousness.*

Постановка проблеми. Нові соціально-економічні умови суспільного життя потребують фахівців, що здатні працювати в умовах нових реалій. Відповідно, й освіта повинна модернізуватися адекватно до викликів сьогодення. Цю модернізацію мають здійснювати педагогічні працівники, які теж змінюються під впливом суспільних трансформацій. Тому досить актуальною є проблема формування світоглядних орієнтацій педагогів, відповідальних за виховання та соціалізацію молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття “світогляд” стало предметом спеціального філософського аналізу ще в кінці XVIII ст., зокрема у творчості І. Канта та І. Фіхте. Проблеми сутності світогляду, його змісту та типи аналізуються в роботах М. Вебера, В. Дільтея, А. Камю, Ф. Ніцше, Х. Ортеги-і-Гассета, Ж.-П. Сартра, А. Шопенгауера та багатьох інших

філософів. Вітчизняна наука ХХ ст. також відчувала особливий інтерес до світоглядної проблематики. Протягом багатьох десятиріч дослідження світогляду велось у рамках марксистської соціальної парадигми, проте робилися спроби виявити співвідношення філософії, науки та світогляду (В. Вернадський, В. Черноволенко, В. Дригін, П. Алексієв). Відхід від ідеологічних обмежень та аналіз світогляду як такого характерний для робіт Р. Арцишевського, Є. Андроса, А. Чанишева, М. Ашманіса та ін. Київська школа, до якої належать І. Бичко, Є. Бистрицький, І. Бойко, В. Горський, М. Попович, В. Табачковський, В. Шинкарук та інші, розробляє концепцію світогляду, суть якої в тому, що світогляд є індивідуально вмотивованим способом життєдіяльності особи, духовно-практичного освоєння оточуючого світу.

Варто відзначити, що світоглядна свідомість і регуляція людської діяльності аналізується В. Табачковським, а соціально-духовні виміри світоглядної свідомості є предметом дослідження в роботах В. Жадько. У публікаціях С. Кримського, В. Кузнєцова, М. Єсипчука підкреслюється необхідність поглибленого вивчення відносин “людина-світ”, що є суттю світогляду. Аналіз сутності такого універсального атрибута світоглядної орієнтації як раціональність проводився П. Йолоном, а проблема світовідношення та ірраціональності досліджується в роботах О. Щербини-Яковлевої. Питання формування світогляду особи через аналіз феномену історичної свідомості розглядає В. Воловик. Смісложиттеві, світоглядні парадигми життєдіяльності особи – предмет наукових пошуків таких учених, як Г. Кириленко, Л. Коган, І. Кон, О. Москаленко, В. Сержантов, Н. Соболева, В. Столін та інші. Разом з тим соціальна трансформація в Україні обумовила значні зміни в світогляді сучасного українця. Недостатня вивченість світоглядних орієнтацій особи в умовах трансформації сучасного суспільства, відсутність на них системного погляду й обумовили мету нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Стратегія розвитку національної системи освіти визначає, що освіта має формуватись адекватно до сучасних інтеграційних і глобалізаційних процесів та вимог переходу до постіндустріальної цивілізації. Завдяки таким трансформаціям вона повинна забезпечити ефективне інтегрування національної системи освіти в європейський і світовий освітній простір та стійкий рух і розвиток України в першій половині ХХІ століття [1].

За словами англійського письменника і викладача Джона Роберта Фаулза, „освіта повинна мати чотири основні мети: 1) підготовку до економічної ролі в суспільстві; 2) пізнання природи суспільства; 3) осягнення всього багатства існування; 4) закладення основ почуття відносної компенсації, яку людина, на відміну від інших різновидів життя, давно втратила. Іншими словами, маємо підготувати громадянина до здобуття засобів існування, потім – до життя серед людей, пізніше – до насолоди власним життям і, нарешті, до розуміння мети... існування в людській подобі” [8].

Саме так розставляються пріоритети в сучасній українській освіті та саме цього вимагає від нас сучасний глобалізований світ. Як наслідок, учителі

змушені менше уваги звертати на процес виховання, приділяючи більше часу навчанню, виробленню в учнів необхідних знань, умінь та навичок. Проте їх не полишають питання: «Що нас чекає в майбутньому?», «Чи можливий світ без пригноблення і нерівності?», «Наскільки реальною є соціальна держава сьогодні?», «Звідки беруться підстави для прогнозів окремих політиків та науковців про те, що у 2070 р. можливе взагалі повне знищення українства як нації?». І питання виникають не дарма. Адже на наших очах відбувається „розмивання” кордонів та руйнування державності як основи життєдіяльності суспільства. Повною мірою це стосується й України, котра після досягнення суверенного статусу, займаючи унікальне геополітичне положення, продовжує „втрачати народ” та ніяк не може стати самодостатньою державою з власними геополітичними інтересами.

Практично всі сфери життя сучасної людини охопила глобалізація, яка є суперечливим результатом тривалого історичного розвитку людства. Процеси інтенсифікації та розширення суспільних взаємозв'язків і відносин досягли планетарного масштабу. Світ став більш тісним та взаємозалежним. У. Бек стверджує, що „глобалізація, незалежно від того, як розуміється термін, передбачає послаблення державного суверенітету та структур держави” [7, с. 127]. „Американські неоконсерватори прекрасно усвідомили принципи, визначені європейцями Боденом і Рішельє, а пізніше Талейраном і Меттерніхом, відповідно до яких міжнародна спільнота – це фікція, а міжнародний порядок – результат згоди держав, причому останнє слово залишається за найбільш сильною, поведінку на міжнародній арені диктує матеріальна сила, а не право і не етика мирної згоди” [3, с. 31]. Отже, рушійною силою глобалізації є найсильніші в економічному й політичному відношенні члени світового співтовариства, тому й пріоритети в нашій освіті розставлені правильно: економічну незалежність та конкурентоспроможність Україні можуть забезпечити тільки володарі раціональних знань, високоосвічені та стресостійкі її громадяни?..

Ще однією особливістю сучасного етапу розвитку суспільства є те, що теперішня глобальна криза загострила головні міжцивілізаційні суперечності, поставивши цілий ряд нових запитань. Адже період відносної стабільності закінчився, розпочався новий період руйнування добробуту. І якщо попередні століття були століттями воєн за землю, то ХХ ст. – початок ХХІ ст. – період воєн за ресурси (в тому числі й людські та трудові). 1973 рік – рік нафтової кризи – реально продемонстрував країнам „першого світу”, яку небезпеку несе нестача сировини та енергії для їхніх економік. Так, США, населення яких становить лише шість відсотків від загальної чисельності населення планети, використовують третину всіх ресурсів Землі [6, с. 6]. Сьогодні газ, нафта, вода, повітря, ноосфера є стратегічними питаннями виживання світових цивілізацій.

Наступною особливістю сучасної цивілізації є те, що з кінця ХХ ст. її базисом стало споживання, а людство отримало розколоту свідомість особистості. Споживання перетворилося на парадигмальний культ сучасного світу. Як наслідок, орієнтація на матеріальні блага та чуттєві потреби в сучасному суспільстві стала домінуючою. Але поняття рівня комфорту є надто

розмитим, щоб його досягти [4].

Ще одна характерна ознака сучасного етапу розвитку суспільства – намагання витіснити релігію із суспільної сфери, відвести їй місце на задвірках історії. І хоча релігія все ще залишається важливою складовою суспільства, здатною впливати на життя великих соціальних груп та є культурним ядром кожної окремо взятої цивілізації, її позиції значно послабшали [9].

Варто згадати ще про одну проблему вже суто українського суспільства. Уперше за останні сто років воно опинилося в ідеологічному вакуумі. Про це професійно висловлюється політолог С. Білошицький. Він зазначає, що із середини 90-х років українське суспільство почало відчувати зниження градусу громадського життя. Місце героя нашого часу міцно зайняв тип ділової людини з напівпрозорим минулим (таємницею першого мільйона), але впевненим майбутнім. Цей тип людини, що уособлює гібрид бізнесмена, чиновника, політика, кримінального авторитета і представника спецслужби, заявив про повну й остаточну перемогу нового суспільно-економічного ладу – неолібералізму, в якому він є одноосібним хазяїном усіх ресурсів, у тому числі й трудових, які представлені рештою населення країни. Ця людина або, точніше, “надлюдина”, використовуючи залежні від неї інформаційні ресурси, послідовно дискредитувала всі існуючі політичні ідеології, що ставили б під сумнів легітимність її влади. Якийсь час “надлюдська” еліта підживлювала суспільство ілюзіями торжества ліберальної (соціальної, правової) демократії, однак катастрофа Помаранчевої революції зруйнувала і ці міфи [2].

Для багатьох людей, особливо для молоді, це розчарування переросло в безвихідь і апатію до своєї долі й долі держави. Сформована таким чином соціальна безвихідь особливо гостро відчувається на тлі картинок із минулого життя. Радянська влада навіть у період глибокої системної кризи розуміла, що значить створювати перспективи для молоді. Вона відкривала нові будови, надаючи пріоритету наукомістким та соціально важливим проектам, що сприяло модернізації країни, суспільства і людини, привносила в життя відчуття руху вперед. Як тоді говорили, була впевненість у завтрашньому дні.

Сьогодні ж люди, особливо молодь, свідомо або несвідомо розуміють, що в сучасному житті втрачено відчуття життєвої та соціальної перспективи, зруйновано “соціальні сходи”. Їм не треба пояснювати, що навіть якщо ти здобув вищу освіту, захистив дисертацію або одержав офіцерське звання, то це ще не означає, що станеш багатим або хоча б проживеш життя гідно. Як наслідок – немає жодного сенсу рости дітей, облаштовувати побут, організовувати життя навколо себе [5].

Відбулася моральна дезорієнтація, втрата високих ідеалів молодим поколінням. А школа не в силах подолати тиск голого прагматизму, агресії, корупції, конфліктності, що йдуть із соціальної сфери. Разом із цим молодь отримала ілюзію можливості безтурботного існування. Те, що ще вчора носило характер беззаконня й було осудним, сьогодні висувається як норма.

Ще однією з проблем сучасного українського суспільства є руйнація такого соціального інституту, як родина. Суспільна думка нині нав’язує погляд на сім’ю як на гру партнерів, у якій один обов’язково має програти іншому. Як

результат – інститут сім'ї стрімко занепадає або деформується [4].

Зауважимо, що суттєвою проблемою є недостатня підготовка випускників педагогічних ВНЗ до роботи в умовах школи, яка реформується. Вони:

- не мають системного бачення освітнього процесу;
- мають поверхове уявлення щодо нового змісту освіти та нових стандартів;
- не володіють інноваційними, особистісно орієнтованими технологіями.

Також відмітимо, що значні труднощі у випускників ВНЗ виникають при здійсненні виховного процесу, що проявляються в неспроможності надати допомогу учням у процесі їх соціалізації.

Отже, сьогодні, коли найбільше цінуються раціональні знання та матеріальні цінності, таким соціокультурним трансформаціям українського суспільства можна протистояти лише духовно.

Водночас особливої уваги потребує зростання відповідальності вчителя за духовно-культурну та громадянську соціалізацію дітей. В умовах, коли школа стала чи не єдиною інституцією, відповідальною за виховання та соціалізацію молоді, важливим є приведення до єдиної системи світоглядних орієнтацій та ідеологічних уявлень педагогів.

Зрозуміло, що нова модель української освіти має відтворювати вітчизняний культурно-історичний досвід, поєднуючи його з новітніми досягненнями науки, культури і педагогічної практики. Вона повинна віддзеркалювати менталітет, звичаї, народні традиції нації в поєднанні з найкращим педагогічним досвідом зарубіжних країн.

У наш час, коли учні (а іноді й учителі) неправильно розуміють своє значення в житті держави, не можуть знайти своє місце в сучасному суспільстві, особливої актуальності набула також проблема виховання їх національної самосвідомості.

У Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді зазначається, що національна самосвідомість включає:

- особисту ідентифікацію зі своєю нацією;
- віру в її духовні сили та майбутнє;
- волю до праці на користь народу;
- уміння осмислювати моральні та культурні цінності, історію, звичаї, обряди, символіку як систему вчинків, що мотивуються любов'ю, вірою, волею, осмисленням відповідальності перед своєю нацією.

Ось це і є чи не найголовніше завдання, що стоїть перед сучасним учителем. Формування національної самосвідомості передбачає освоєння молоддю своєї етнічної спільності, національних цінностей (мови, території, культури), відчуття своєї причетності до розбудови національної державності, патріотизм, що сприяє утвердженню власної національної гідності, внутрішньої свободи, гордості за свою землю. Національна ідея має бути не просто атрибутом національної свідомості, чисто духовним феноменом, а поштовхом до практичних справ, як це було в кращих синів і дочок нашого народу споконвіку.

Виховувати національну свідомість нелегко. Цей процес займає багато

часу і зусиль, тому над цим учитель повинен працювати не лише під час навчального процесу, а й на виховних заняттях, позакласних, позашкільних заходах, а також він має звертати увагу батьків на національно-патріотичне виховання їх дітей.

З урахуванням зазначених проблем реформування загальноосвітньої школи поставило перед системою післядипломної освіти, методичною службою завдання підготовки вчителя до роботи в умовах змін. Для вирішення цього завдання необхідно вдосконалювати механізми особистісно-професійного саморозвитку педагогів із метою підготовки їх до запровадження інновацій.

У Хмельницькому обласному інституті післядипломної педагогічної освіти в цьому напрямку сконцентровано зусилля насамперед фахівців кафедри теорії та методик суспільно-гуманітарних дисциплін. Основні навчальні курси кафедри спрямовані саме на формування системи світоглядних орієнтацій сучасних педагогів. Це такі курси, як:

- 1) «Філософія сучасної освіти»;
- 2) «Упровадження ідей демократичного громадянства в систему середньої освіти»;
- 3) «Толерантність як світоглядна компетенція педагога»;
- 4) «Медіакультура і медіаграмотність у сучасному освітньому просторі»;
- 5) «Державні та регіональні тенденції розвитку сучасної освіти»;
- 6) «Нормативно-правове забезпечення освіти»;
- 7) «Безпека життєдіяльності учня та педагога».

Також одним із видів діяльності кафедри щодо цього є створення експертно-консалтингового центру, діяльність якого передбачає співпрацю в напрямку надання постійної науково-методичної допомоги вчителю та методисту відповідно до конкретних проблем, що виникають в їх роботі.

Щодо роботи методичних служб інституту та області, то їх увага повинна зосереджуватися на таких пріоритетних інваріантах виховної роботи в навчальних закладах, як:

- забезпечення культурної, національної самоідентифікації особистості учня;
- культивування самоцінності особистості (гідності);
- культивування цінності іншої людини (соціальна інтеграція з вектором добротворчості та толерантності);
- культивування вільного вибору мети життєдіяльності;
- формування громадянської та особистісної відповідальності.

Щодо структурно-організаційних аспектів, то доцільними є:

- організація студій поведінкового етикету;
- введення сертифіката про проходження соціальної практики учнем (із відповідним підсумковим балом);
- упровадження карток соціальних досягнень учнів.

Також необхідно формувати єдиний науково-освітній простір шляхом створення педагогічних студій для батьків, консалтингових сайтів, проведення психолого-педагогічних консиліумів; відслідковувати суспільно-гуманістичну доцільність інформаційно-культурного простору (здійснювати нормативно-

критеріальний аудит, моніторинг теле- й радіопрограм, рекламного матеріалу) та на комісіях із питань освіти відповідно до цього приймати рішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді // Світ виховання : часопис для вчителів, батьків та дітей. – 2004. – № 3 (4). – С. 7-8.

2. Білошицький С. В. Світоглядна та структурна маргіналізація українського суспільства в умовах ліберально-демократичної трансформації / С. В. Білошицький // Сьомі педагогічні читання пам'яті М. М. Дарманського: професійна компетентність педагогів в умовах реформування сучасної освіти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Хмельницький : ХГПА, 2012. – С. 12-17.

3. Лупул Т. Гійом Фай: сучасна наука між НАІ та ісламізмом / Т. Лупул // Політологічні та соціологічні студії : зб. наук. праць. – Чернівці : Прут, 2006. – Т. 4. – С. 28-43.

4. Маркова С. В. Вплив глобалізації на православно-християнську цивілізацію: соціокультурні наслідки для українського суспільства / С. В. Маркова // Четверті педагогічні читання пам'яті М. М. Дарманського: професіоналізм педагога в контексті європейського вибору України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Хмельницький : ХГПА, 2009. – С. 195-198.

5. Олуйко В. Імітація бурхливої діяльності або з нічого й вийде ніщо / В. Олуйко. – Хмельницький : ФОП О. В. Сторожук, 2012. – 108 с.

6. Сенченко Н. Общество истребления – стратегическая перспектива демократических реформ / Н. Сенченко. – К., 2004. – 220 с.

7. Степаненко В. Глобалізація: суспільні процеси, дискурс, політика / В. Степаненко // Соціальні виміри суспільства. – Київ, 2005. – Вип. 8. – С. 126-143.

8. Фаулз Д. Аристос / Д. Фаулз. – М. : ЕКСМО-Пресс, 2002. – 272 с.

9. Филарет (Вахромеев). Доклад на Международной конференции “Образование и семья в постатеистическом обществе” / Филарет (Вахромеев) // Труды Минской духовной академии. – Жировичи, 2005 (спецвыпуск). – С. 44.

Дата надходження до редакції: 20. 01. 2014 р.